روایت مطبوعات درباره برگزاری کنگره هزاره فردوسی که سال ۱۳۱۳ در تهران و مشهد برگزار شد و پای ادیبان و مستشرقان نامی جهان را به ارض اقدس باز کرد

چه شوری است بهرت به روی زمین

تصویر یادگاری مستشرقان و مدعوین کنگره هزاره فردوسی در پیشخوان مدرسه دارالفنون تهران سال ۱۳۱۳

امید حسینی‌نژاد| در زمان حکومت آصف‌الدوله شیرازی (والی ناصرالدین شاه قاجار بر خراسان)، عده‌ای از مستشرقان و باستان‌شناسان فرانسوی وارد توس می‌شوند. یکی از دغدغه‌های آن‌ها تعیین محل دقیق قبر فردوسی بزرگ است. آن‌ها براساس گزارش‌های تاریخی تشخیص می‌دهند که تپه برآمده در وسط باغ قائم‌مقام، جای مقبره فردوسی است. آصف‌الدوله هم دو اتاق خشتی بر آن می‌سازد تا مکان مزار را مشخص کند اما پس از مدت‌ها و با گذر زمان این دو اتاق خراب می‌شود و تقریبا اثری از آنان باقی نمی‌ماند. ماجرای مقبره فردوسی به قول حکیم توس یکی داستان است پر آب چشم که در نهایت پس از هزار سال به سرانجامی خوش ختم می‌شود.

براساس گزارش‌های تاریخی در دوره‌های مختلف مکان قبر فردوسی مشخص بوده است. قدیمی‌ترین گزارش از محل دفن فردوسی را نظامی در چهار مقاله نوشته است. او پس از گزارش ماجرای عرضه شاهنامه به سلطان محمود و رد او توسط پادشاه غزنوی، سرآخر ماجرای پشیمانی سلطان محمود از طرد کردن فردوسی را نقل می‌کند و می‌نویسد: «و آن نیل به سلامت به شهر طابران رسید. از دروازه رودبار اشتر در می‌شد و جنازه فردوسی به دروازه رزان بیرون همی‌بردند. در آن حال مذکری بود در طبران تعصب کرد و گفت: من رها نکنم تا جنازه او در گورستان مسلمانان برند که او رافضی بود! و هرچند مردمان بگفتند با آن دانشمند درنگرفت. درون دروازه باغی بود ملک فردوسی. او را در آن باغ دفن کردند. امروز هم در آنجاست و من در سنه عشر و خمسمایهٔ آن خاک را زیارت کردم.»

براساس این گزارش پیکر فردوسی در باغ شخصی خود دفن شده و ده‌ها سال بعد نظامی در سال ۵۱۰ قمری قبر او را زیارت می‌کند. در دوره‌های بعد گزارش‌های دقیقی از وضعیت مقبره فردوسی در دست نیست اما بر این اساس که برخی به گمان خود بنای هارونیه را مقبره فردوسی می‌دانستند، می‌توان چنین فهمید که مکان قبر فردوسی در برهه‌ای از زمان مشخص نبوده است. در زمان آصف‌الدوله شیرازی و به همت برخی از مستشرقان فرانسوی مکان دقیق قبر فردوسی مشخص می‌شود و والی خراسان نیز دیواری بر مقبره فردوسی می‌سازد.

شاید بتوان محمدتقی بهار را نخستین کسی دانست که اهتمام ویژه‌ای برای مشخص کردن مقبره فردوسی و ساخت بنایی در شأن او داشته است. او با نوشتن سه یادداشت پیشنهادهایی به مسئولان دولتی برای این امر می‌دهد. او نخستین بار سرمقاله‌ای در شماره ۲۸ مجله خودش یعنی نوبهار به تاریخ ۳ خرداد ۱۳۰۲ خورشیدی با عنوان «قبر فردوسی» می‌نویسد و در ابتدای این نوشته از جایگاه بلند فردوسی و همت بلند او در سرودن شاهنامه می‌گوید. این توصیف‌های بهار اما همه مقدمه‌ای برای اشاره به مقصودی مهم است؛ متوجه کردن مسئولان وقت به وضعیت اسفبار و ناراحت کننده مزار فردوسی در سال ۱۳۰۲ خورشیدی. او این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «شهر طوس که آخرین جایگاه فردوسی بوده است، اکنون خراب و عبارت از یک صحرائی است که در آن زراعت کرده و گاهی صدای نی لبک چوپان و بع بع گوسفندان برّه‌دار از آن وادی شنیده می‌شود. فقط یک برج آجری یک بدنه دیوار خراب. یک مسجد ویرانه و یک سکوی بی‌سقف و حایط (دیوار) به نام قبر فردوسی در آن پهن وادی اینجا و آنجا به نظر می‌رسد که مأوای جغد و موش، پناهگاه روباه و خرگوش است!» چندماه پیش از نوشتن این یادداشت

«انجمن آثار ملی» در یکی از روزهای پاییز سال ۱۳۰۱ خورشیدی با همت برخی از فضلا و ایران دوستان و نمایندگان حکومت وقت تأسیس می‌شود که نخستین دغدغه این گروه ساخت مزار فردوسی در توس است.

سال‌ها بعد و در سال ۱۳۰۵ خورشیدی هم انجمن آثار ملی ارباب کیخسرو شاهرخ را برای تعیین محل دقیق مزار فردوسی به خراسان می‌فرستد. در ادامه و پس از گذشت سال‌ها و فراز و نشیب‌های بسیار سرآخر مزار فردوسی در سال ۱۳۱۳ خورشیدی ساخته و به همین بهانه کنگره هزاره فردوسی در مهرماه همین سال در تهران و مشهد برگزار می‌شود. روزنامه اطلاعات در آن زمان گزارش‌های دقیقی پیش از برگزاری کنگره تا روزهای نهایی آن منتشر می‌کند. این مقدمه مفصل را بگذارید کنار این توضیح که فردا ۲۵ اردیبهشت و روز بزرگداشت فردوسی بزرگ است. به همین مناسبت به سراغ مطبوعات آن دوره رفته و گذری داشته‌ایم بر مراحل ساخت مزار فردوسی و همچنین برگزاری هزاره و کنگره بزرگداشت فردوسی در سال ۱۳۱۳ که پای ادیبان و مستشرقین بسیاری را از سراسر جهان به مشهد باز کرد.

ورود مدعوین هزاره

در همین تاریخ، خبری مبنی بر ورود مستشرقان برای شرکت در هزاره فردوسی و اسامی آنان درج شده است. این افراد قرار بوده که در تاریخ ۷ مهرماه از مرز خسروی و پهلوی وارد کشور شوند: «عده‌ای از آقایان مستشرقین و فضلای نامی ممالک خارجه برای شرکت در جشن فردوسی دعوت شده‌اند و قرار است روز ۷ مهرماه از سرحد خسروی (غرب) یا پهلوی (شمال) وارد ایران شوند.» در میان مدعوین اسم بیش از ۳۷ ادیب و مستشرق آمده که در میانشان این نام‌ها دیده می‌شود: «پروفسور سپاستیان بیک آلمانی دکتر ارنست آلمانی، پروفسور دکتر فردریک سار آلمانی، پروفسور آرتور کریستنسن دانمارکی، پرفسور مایر آمریکایی، پروفسور هانری ماسه فرانسه، پرفسور ژرژ مار شوروی و...»

روزنامه کوشش در ادامه این ماجرا در ۴ مهر نیز خبری درباره حضور دانشمندان ایرانی که مهمان کنگره هستند، درج می‌کند. در متن خبر آمده است: «به طوری که قبلا به اطلاع خوانندگان رسید روز چهارشنبه ۱۱ مهرماه مستشرقینی که اسامی آن‌ها در دو شماره قبل منتشر شد، به طهران وارد و روز پنجشنبه ۱۲ مهر اولین کنگره تشکیل خواهد شد. وزارت معارف و وزارت داخله مشغول تهیه پروگرام و تهیه مقدمات می‌باشند. اوراق و مجله‌ها راجع به تاریخچه حکیم ابوالقاسم فردوسی و منتخبات و غیره در تحت طبع می‌باشد که در دسترس اعضای کنگره گذاشته شود. آقایان ملک‌الشعرای بهار، دکتر رضازاده شفق، رشید یاسمی، سعید نفیسی، نصرا... خان فلسفی، میرزا عباس خان اقبال، بدیع‌الزمان مینوی در کنگره حضور خواهند داشت و صبح روز شنبه ۱۲ مهر اولین جلسه با حضور آقای فروغی رئیس‌الوزراء و آقای وزیر داخله و آقای حکمت کفیل وزارت معارف تشکیل می‌گردد و مطابق پروگرامی که قبلا از طرف انجمن آثار ملی تنظیم گردیده مراسم جشن در طهران به عمل خواهد آمد. از طرف انجمن برای تمام عده مستشرقین اتومبیل‌های سواری تهیه شده است که از سرحد ایران در اختیار میهمان‌ها خواهد بود و کامیون‌های متعدد هم جامه‌دان‌ها و اشیاء را حمل می‌نمایند و روز حرکت از طهران به مشهد که سه‌شنبه هفدهم مهرماه می‌باشد، عده‌ای از محترمین و مطلعین در معیت میهمان‌ها برای میهمان‌داری عزیمت خواهند نمود. در بین راه از تهران تا مشهد همه جا وسایل پذیرائی و استراحت از هر جهت آماده گردیده و در اغلب نقاط پوش‌های مخصوص افراشته شده، پیشخدمت‌های مخصوص هم خواهد بود که در هر جا مایل باشند استراحت کنند. انجمن آثار ملی در مشهد هم موجبات پذیرائی را فراهم و قبلا سی‌وهشت نفر از مستشرقین در مهمان خانه پارس که از مهمان خانه‌های درجه اول می‌باشد اطاق و لوازم آماده نموده و بقیه مدعوین هم در منزل آقای بصیر بیک اوف که از هر جهت مجلل می‌باشد به خرج انجمن آثار ملی پذیرائی می‌شوند. پس از افتتاح آرامگاه فردوسی در طوس که با حضور اعلیحضرت همایون شاهنشاهی به عمل خواهد آمد سه میهمانی رسمی از طرف انجمن آثار ملی و یک ناهار از طرف آقای اسدی نایب‌التولیه آستان قدس رضوی و یک سواره از طرف آقای رئیس‌الوزراء داده می‌شود. محل پذیرائی در میهمانی‌های رسمی کلوپ ایران تعیین گردیده که ساختمان آن متعلق به شیر و خورشید سرخ و از بناهای باشکوه می‌باشد. ترتیب گردش در شهر و بازدید نمایشگاه امتعه وطنی و آثار ملی از طرف آقای دبیر اعظم والی محترم خراسان داده شده و یک روز هم محصلین دبیرستان شاهپور مشهد نمایشات ورزشی خواهند داد.»

در بین اسامی دانشمندان ایرانی نام ملک‌الشعرای بهار دیده می‌شود. بهار پیش از آن به دلیل مشکلات سیاسی و مخالفت‌هایش با رضاخان در تبعید است. او در ۱۳۰۸، به اتهام مخالفت‌های پنهان با رضاشاه، برای چند ماه به زندان افتاد و سپس در سال ۱۳۱۲ برای یک سال به اصفهان تبعید می‌شود اما در سال ۱۳۱۳ با وساطت محمدعلی فروغی برای شرکت در جشن‌های هزاره فردوسی به تهران فراخوانده می‌شود.

ثمردهی طرح ۱۲ ساله

هزارمین سال تولد فردوسی اگرچه در سال ۱۳۱۳ برگزار می‌شود اما ماجرای برگزاری آن و ایجاد زیرساخت‌ها و برنامه‌های اجرای آن از سال‌ها قبل روی میز مسئولان وقت قرار می‌گیرد. در واقع مسئولان دولتی سال‌ها بود که مقدمات ساخت و برگزاری کنگره هزاره فردوسی را در تهران و مشهد فراهم کرده بودند. از سال ۱۳۰۱ که گروهی برای تشکیل انجمن آثار ملی به مدیریت عبدالحسین تیمورتاش تشکیل شد تا روزی که از مقبره فردوسی رونمایی شد؛ این دوران یک بازه ۱۲ ساله است.

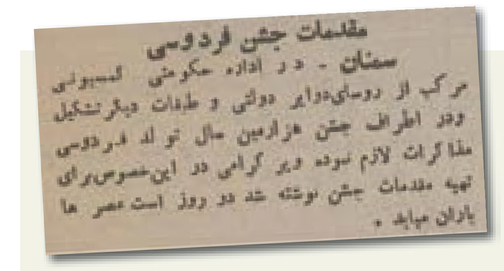

در ماه‌های منتهی به آغاز کنگره در تهران، مطبوعات ایران اخبار و گزارش‌هایی درباره رویدادهای مرتبط با کنگره منتشر می‌کنند. روزنامه اطلاعات (در شماره ۲۲۷۶) به تاریخ ۱۰ شهریور ۱۳۱۳، خبری با تیتر «مقدمات جشن فردوسی» به چاپ می‌رساند. در این خبر آمده است که: «در اداره حکومتی سمنان کمیسیونی مرکب از رؤسای دوایر دولتی و طبقات دیگر تشکیل و در اطراف جشن هزارمین سال تولد فردوسی مذاکرات لازم نموده و پروگرامی در این خصوص برای تهیه مقدمات جشن نوشته شد.»

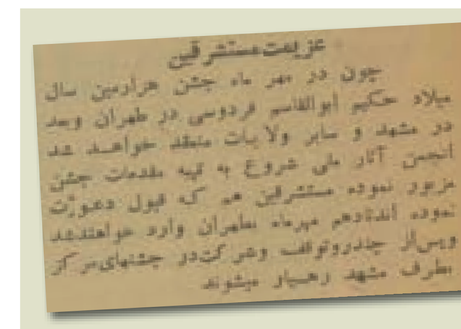

نخستین گروهی که برای شرکت در کنگره دعوت می‌شوند، یک ماه پیش از آغاز کنگره به ایران می‌رسند. این گروه فرانسوی و متشکل از دکتر نتو به اتفاق کوتسین و همسرش هستند. روزنامه اطلاعات ۱۱ شهریور این خبر را در صفحه ۳ منتشر می‌کند.

روزنامه کوشش به مدیرمسئولی شکرا... خان حسینی صفوی نیز در تاریخ ۱۶ شهریور همین سال خبری درباره آمادگی دستگاه‌های حکومتی برای برگزاری هزاره فردوسی چاپ می‌کند. خبرنگار در این خبر می‌نویسد: «چون در مهرماه جشن هزارمین سال میلاد حکیم ابوالقاسم فردوسی در طهران و بعد در مشهد و سایر ولایات منعقد خواهد شد؛ انجمن آثار ملی شروع به تهیه مقدمات جشن مزبور نموده. مستشرقین هم که قبول دعوت نموده‌اند تا دهم مهرماه به طهران وارد خواهند شد و پس از چند روز توقف و شرکت در جشن‌های مرکز به طرف مشهد رهسپار می‌شوند.»

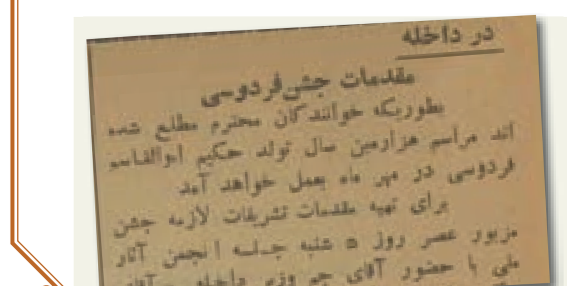

روزنامه کوشش در روز ۱۸ شهریور هم گزارشی کوتاه با تیتر «مقدمات جشن فردوسی» چاپ می‌کند که محتوای آن درباره برگزاری جلسه انجمن آثار ملی در عصر روز پنجشنبه ۲۲ شهریور است. خب این جلسه که متشکل از وزیر داخله، جم، آقای حکمت کفیل وزارت معارف، آقای فرزین، حکیم‌الملک، ارباب کیخسرو شاهرخ و اعضای انجمن در عمارت دانشسرای امیرکبیر (دارالفنون) است، چنین نوشته‌اند: «از قرار معلوم روز پنجشنبه ۱۲ مهرماه اولین جلسه کنگره با حضور جمعی از ارباب فضل و هنر و مستشرقین خارجی در دانشسرای مزبور منعقد می‌گردد... و پس از خاتمه مراسم جشن در طهران روز سه‌شنبه ۱۷ مهرماه آقایان مدعوین برای حضور در مراسم جشن طوس از طهران حرکت خواهند نمود و روز ۲۰ مهر جشن مفصلی در طوس به عمل خواهد آمد.»

ملی شدن کنگره

از آنجایی‌که قرار بوده علاوه بر تهران و مشهد این جشن‌ها در همه شهرهای کشور برگزار شود؛ روزنامه کوشش در شماره‌های بعدی پیش از برگزاری کنگره، خبرهایی درباره آمادگی دیگر شهرها برای برگزاری جشن‌های هزاره فردوسی هم منتشر می‌کند. در روزهای برگزاری کنگره نیز شرح جلسات کنگره به صورت منظم درج می‌شود.

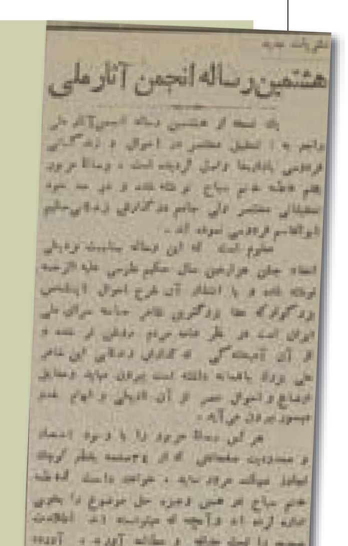

منشورات انجمن آثار ملی پیش از آغاز کنگره

از مدت‌ها پیش از برگزاری کنگره، انجمن آثار ملی تصمیم می‌گیرد تا رساله‌های کوتاهی در شناخت فردوسی به قلم فرهیختگان مختلف منتشر کند. برهمین اساس انجمن از برخی دانشمندان می‌خواهد تا رساله‌هایی در این باره بنویسند. روزنامه اطلاعات در تاریخ ۱۵ شهریور خبر انتشار هشتمین رساله درباره شناخت احوال و روزگار فردوسی را چاپ می‌کند. این رساله به قلم فاطمه سیاح، بانوی فرهیخته معاصر، نوشته شده است.

جشن‌های فردوسی در خارج از کشور

در همان ایام، علاوه بر جشن‌هایی که در داخل ایران به مناسبت هزاره فردوسی برگزار می‌شده؛ در خارج از کشور نیز این جشن‌ها در برخی از کشورها ترتیب داده می‌شود. برای نمونه، روزنامه اطلاعات در ۲۸ شهریور ۱۳۱۳ گزارشی درباره جشن فردوسی در اتحاد جماهیر شوروی منتشر می‌کند. این جشن در لنینگراد و مسکو با حضور جمعی از ایران شناسان برجسته آن خطه برگزار شده است. این روزنامه برگزاری این جشن‌ها را نشانه دوستی و رمز مودت ملتین و علامت دیگری از وجود رابطه علمی و ادبی بین مملکتین شاهنشاهی ایران و روسیه شوروی می‌داند: «حکمای بزرگ، شعرای عالی‌مقام و نویسندگانی که در عالم ادب رفعت مقامی بسزا دارند، نمی‌شود گفت که مختص به یک ملت و منسوب به یک مملکت هستند؛ این‌ها منسوب به عالم انسانیت بوده... از این نظر فردوسی تنها مال ایران نیست، بلکه متعلق به همه دنیاست.»

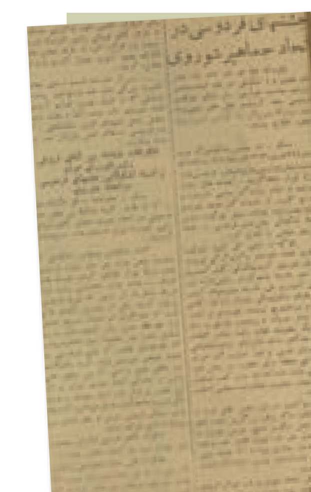

تدوین برنامه میزبانی و برگزاری

با گذر روزها، رفته رفته همه مسئولان و ادارات حکومتی خودشان را برای برگزاری هزاره فردوسی آماده می‌کنند. ۲۹ شهریور نامه‌ای از طرف وزارت داخله به رسانه‌های مکتوب ارسال و در آن نامه مسئولان و مدیران کنگره معرفی و برنامه‌های کنگره اعلام می‌شود. روزنامه کوشش محتوای این نامه را در قالب خبری منتشر می‌کند. روزنامه اطلاعات هم در همین تاریخ، این نامه را بازنشر می‌دهد. در ابتدای این خبر آمده است: «به طوری که در شماره گذشته اطلاع داده شد، چون مستشرقینی که برای شرکت در جشن افتتاح آرامگاه حکیم ابوالقاسم فردوسی دعوت شده‌اند، وارد سرحد خواهند شد؛ پروگرامی از طرف وزارت داخله تدوین و آقایان ذیل برای میهمانداری و راهنمایی معرفی شده‌اند.»

به دلیل ارزش تاریخی این نامه، محتوای آن را که در این روزنامه منتشر شده، بازنشر می‌کنیم: «آقای ابتهاج رئیس اداره پرسنل و تبلیغات و جلب سیاحان وزارت داخله مأمور تشریفات و پذیرایی در خط بندر پهلوی و مرکز. آقای هادی رئیس پرسنل اداره احصائیه و سجل احوال به اتفاق آقای میرزا محمد خان دادور مأمور خط خراسان. آقای میرزا محمدعلیخان روشن مأمور خط غرب. آقایان ابتهاج و روشن دیروز حرکت نمودند و آقایان هادی و دادور تا هفته آتیه عزیمت خواهند نمود. مدعوین روز ۷ مهر وارد سرحد خسروی و بندر پهلوی خواهند شد و پس از ورود به تهران، روز ۱۱ مهر را در تهران استراحت و روز پنجشنبه ۱۲ مهر ناهار از طرف انجمن آثار ملی و شام از طرف آقای رئیس‌الوزراء در قصر گلستان دعوت خواهند شد. روز جمعه ۱۳ مهر ناهار از طرف وزارت داخله و روز شنبه ۱۴ مهر از طرف وزارت خارجه و روز یکشنبه ۱۵ مهر از طرف بلدیه ناهار به افتخار مدعوین داده می‌شود. روز دوشنبه ۱۶ مهر وزارت معارف نیز ناهاری به افتخار مدعوین داده و در روزهای مزبور جلسات کنگره تشکیل و کنفرانس‌هایی در سالون مدرسه دارالفنون و سالون معارف داده خواهد شد. دو شب تئاتر و نمایش نیز با حضور مستشرقین داده شده و روز سه‌شنبه ۱۷ مهر از طهران به طرف مشهد عزیمت و ناهار را در فیروزکوه صرف شب در دامغان استراحت ناهار را در زیدر صرف و شب در سبزوار استراحت خواهند نمود. صبح پنجشنبه ۱۹ مهر از سبزوار حرکت و پس از زیارت آرامگاه حکیم عمر خیام و صرف ناهار در نیشابور وارد مشهد خواهند شد. روز جمعه ۲۰ مهرماه در مشهد افتتاح آرامگاه فردوسی در شهر طوس از طرف اعلیحضرت همایون شاهنشاهی به عمل خواهد آمد.»

در تاریخ ۲ مهر نیز روزنامه کوشش برنامه حضور رضاشاه پهلوی در مشهد را طی خبری درج می‌کند. در این خبر نیز آمده است که قرار است رضاخان یک روز برای به سان قشون نظامی، یک روز در افتتاح بیمارستان آستان قدس رضوی و یک روز هم در جشن و افتتاح آرامگاه فردوسی می‌رود. پس از آن نیز سفری به جام، باخرز، فریمان و قوچان خواهد داشت و از آنجا به مرکز باز خواهد گشت. (سند۹)

در ادامه نیز خبری مبنی بر تأسیس شعبه انجمن آثار ملی در مشهد آمده است. در متن خبر اعضای شعبه مشهد نیز معرفی شده‌اند. متن خبر به این صورت است: «برای تشکیل شعبه انجمن آثار ملی در مشهد روز شنبه ۲۴ شهریور کمیسیونی در دارالایاله تشکیل گردیده. بعد از مذاکرات لازمه آقای بهرامی والی محترم ایالت خراسان به سمت ریاست، آقای اسدی نیابت تولیت و آقای سرتیپ مطبوعی فرمانده لشکر شرق به سمت معاونت و آقای ذوقی رئیس معارف و اوقاف خراسان به سمت منشی‌گری انجمن تعیین شده‌اند. روز سه‌شنبه نیز جلسه دیگری در دبیرستان شاه‌رضا تشکیل داده و قرار شده است کمیسیونی مرکب از چند نفر مطلعین برای تهیه فهرست ابنیه تاریخی و آثار ملی خراسان تعیین بشوند که صورتی از ابنیه و آثار مزبوره با اطلاعات لازمه به انجمن بدهند.»

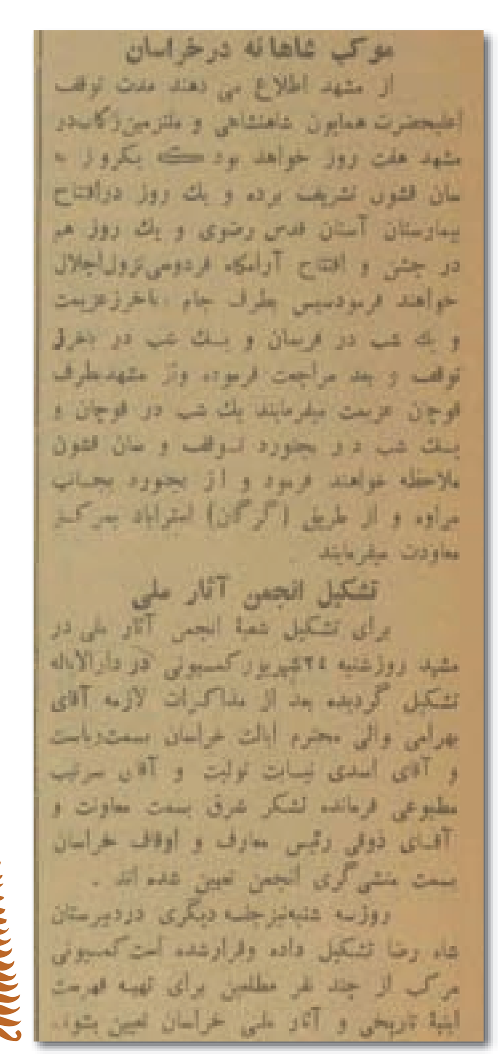

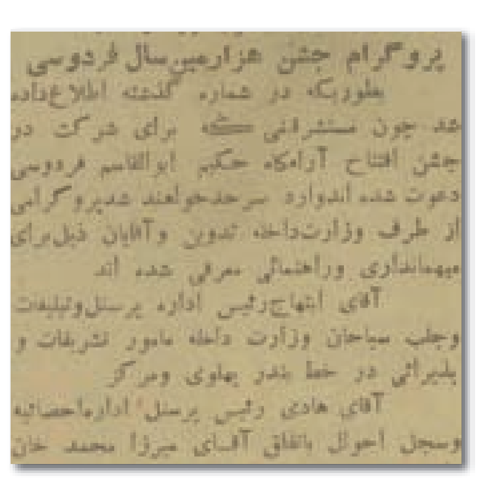

اخبار ورود مهمانان هزاره

روزنامه کوشش و اطلاعات در روزهای منتهی به برگزاری هزاره فردوسی خبرهای مبنی به ورود مهمانان به مرزهای ایران را اطلاع‌رسانی می‌کند. در ۹ مهرماه ۱۳۱۳ روزنامه اطلاعات هم خبرهای کوتاهی درباره همین موضوع دارد. روزنامه اطلاعات از تاریخ ۱۰ مهرماه علاوه بر خبرهای ورود مهمانان، مهمانان خارجی کنگره را هم معرفی می‌کند. معرفی کوتاه دانشمندان و مهمانان کنگره تأثیر مهمی در شناخت مردم از جایگاه و ارزش این کنگره در میان عموم مردم در آن دوران دارد.

روزنامه کوشش دوباره در تاریخ ۱۲ مهر (روز نخست کنگره) تک تک مهمانان کنگره را با جزئیات معرفی می‌کند و توضیحاتی کوتاه درباره آنان می‌دهد.

آغاز کنگره هزاره فردوسی

بالاخره پس از گذشت ماه‌ها مراسم افتتاحیه کنگره هزاره فردوسی در تاریخ ۱۲ مهرماه ۱۳۱۳ آغاز و نخستین سخنرانی کنگره توسط محمدعلی فروغی، رئیس الوزرا ایراد می‌شود.

در ادامه فروغی از علی‌اصغر حکمت (وزیر معارف) می‌خواهد تا برای سخنرانی به پشت تریبون بیاید. حکمت نیز به زبان فرانسه سخنرانی می‌کند و نکاتی درباره این کنگره می‌گوید.

در ادامه نیز هنری ماسه فرانسوی از طرف وزیر معارف کشورش و انجمن‌السنه شرقیه، این جشن بزرگ را تبریک می‌گوید و آقای پرفسور مار (عضو هیئت نمایندگی اتحاد جماهیر شوروی) آقای مینورسکی، سعید نفیسی و چند میهمان دیگر هم سخنرانی ایراد کرده و این اتفاق مهم را از طرف کشورشان به مردم ایران تبریک می‌گویند.

در این میان اما یکی از سخنرانان ویژه این کنگره جمیل صدقی‌الزهاوی از عراق است. او شعری به زبان فارسی در مدح حکیم توس سروده که در این جمع می‌خواند. ابیاتی از شعر او چنین است:

به فردوسی از من سلامی برید
پس از عرض حرمت پیامی برید
که ای شاعر خفته در زیر خاک
نهان از نظر، دور از جان پاک
نمانده به گورش نشانی از او
به جز ریزه استخوانی از او
سر از خاک بردار و وانگه ببین
چه شوری است بهرت به روی زمین

دومین جلسه کنگره

کنگره هزاره فردوسی تا شش روز دیگر هم ادامه می‌یابد. در تاریخ ۱۳ مهر دومین جلسه کنگره برگزار و در آن هدایای دولت اتحاد جماهیر شوروی و دولت آلمان عرضه می‌شود. هدایای دولت اتحاد جماهیر شوروی در یک جعبه بزرگ قرار دارد. روی جعبه این عبارت حک شده است: «به یادگار جشن هزارمین سال تولد فردوسی شاعر بزرگ ملی ایران از طرف دولت جماهیر شوروی به دولت شاهنشاهی ایران برای موزه ملی اهداء گردید مهر ۱۳۱۳»

اما هدیه‌های دولت آلمان مجموعه‌ای از کتاب‌های نفیس متعلق به تاریخ، ادبیات و صنایع قدیمه ایران به زبان آلمانی و حدود پنجاه جلد بوده است. در گزارش مطبوعات به نکته جالبی درباره یکی از کتاب‌ها اشاره شده است: «در مجموعه کتب نفیسه مذکور چیزی که مخصوصا قابل توجه بود، فهرست اعلام شاهنامه بود که توسط دکتر فرایتس وولف یکی از ایران‌شناسان معروف آلمانی تهیه و متجاوز از بیست سال زحمت تألیف نموده و سه جلد آثار قدیمی و صنعتی ایران و مجموعه از کلیه نقوش کوه‌های لرستان می‌باشد که در ضمن سایر کتب انیسه و گران‌بهای دیگر بود. در ادامه سفیر کبیر شوروی و وزیر مختار آلمان نیز سخنرانی‌هایی می‌کنند.»

سومین جلسه کنگره

در تاریخ ۱۵ مهر روزنامه اطلاعات با این توضیح که جلسه کنگره هزاره فردوسی در ساختمان دارالفنون در حال برگزاری است، اتفاقات روز سوم را چنین توصیف می‌کند: «در جلسه مزبور چیزی که تازه به نظر می‌رسید، مجموعه جالب توجهی از عکس‌هایی بود که از آثار مکتشفه در نتیجه حفریات جدید در ترکستان به دست آمده و بعضی از خطوط منقوشه در آثار مزبور که عکس آن‌ها را برداشته بودند، به زبان سغدی منقوش شده و حکایت از وجود تمدن باستانی ایران در خطه مزبور می‌نمود. عکس‌های مذکور بر روی تابلوی بزرگی قطعاتش نصب گردیده بود و نیز یک نقشه جنگی مرکب از سه قطعه دیده می‌شد که یکی موقع هفت خان معروف قلعه ارجاسب را که در داستان اسفندیار است و دیگری طرز طلایه‌داری و دیگری موقعیت پیران ویسه و جنگ گودرز را نشان می‌داد که از شاهنامه اقتباس گردیده و بعدا آقای نایب اول در خطابه خود نقشه مذکور را که تهیه نموده بودند، شاهد اثبات گفته‌های خود آوردند.»

چهارمین جلسه کنگره

چهارمین جلسه کنگره که ۱۷ مهرماه برگزار می‌شود هم مثل روزهای دیگر سرشار از تبریک این رویداد و گفتن از جایگاه بزرگ فردوسی در ادبیات جهان است. در این روز تلگراف تبریک واصله از آکادمی علوم بروس را که توسط سفارت آلمان مخابره شده بود، توسط دکتر صدیق خوانده و خطابه‌ای هم به وسیله آقای فلسفی درباره مقایسه بین ایلیاد هومر و شاهنامه فردوسی قرائت می‌شود. روزنامه کوشش درباره این بخش چنین نوشته است: «ایشان (آقای فلسفی) پس از ذکر این نکته که بین عصر هومر و فردوسی دو هزار سال فاصله وجود داشته، شرحی در باب شخصیت فردوسی -که در شاهنامه شخصیت سراینده آن به طور عیان برجسته بوده و شخصیت هومر در ایلیاد مشاهده نمی‌شود- ابراز و اضافه کردند که بحث اجتماعی و مدنی ایلیاد محدود و منحصر به بخشی از عقاید قدیم مذهبی و نبرد خدایان است و حال آنکه فردوسی در تمام شئون زندگانی سخن رانده و در هر مقام که وارد شده جامع الاطراف و مذیل انشاد نموده است...»

پس از این سخنرانی هم محمدتقی بهار صحبت می‌کند. بخشی از سخنان او نیز چنین است: «فردوسی بیست سال در زمان سامانیان و پانزده سال در دوره غزنویان به سرائیدن شاهنامه مشغول بود ولی شهرتی نیافت و تا سی چهل سال بعد از فوت او نیز حیث شهرتش به آفاق نپیچیده بود کما این که امیر معزی در یکی از قصاید خود به واسطه تباعد اشعار شاهنامه با طرز فکر او از مخالفت‌گویی خودداری نمی‌نماید.

در اواخر قرن پنجم هجری آوازه فردوسی در دوستی در آفاق منعکس شد. بسیاری از شعرا او را مدح کردند و این شهرت توسعه یافت و عقاید عناد مبدل به وفاق و تکریم و تعظیم شد تا آنجا که ابن اثیر در قرن ششم هجری شاهنامه را قرآن عجم می‌نامد.»

پنجمین جلسه کنگره

میان خبرهای روز پنجم کنگره که در مطبوعات وقت چاپ شده هم می‌توان نام پروفسور مار (نماینده شوروی) و میرزا عباسخان اقبال آشتیانی و آقای گونتر (نماینده آمریکا و رئیس موزه شرقی و معماری دارالعلم کلمبیا) را دید که هر کدام درباره فردوسی، تحقیقات و تمدن ایرانی سخنرانی کرده‌اند.

برای نمونه گونتر به روایت روزنامه کوشش چنین گفته است: «گونتر نطق مفصلی به زبان فرانسه راجع به تحقیقات و اکتشافات فن معماری و صنعت هندسه ساختمانی در شرق و ایران که بزرگ‌ترین مرکز ایجاد این فن بزرگ بوده ایراد و خدماتی را که مملکت ایران از حیث فنون صنعتی مملکت معماری به عالم بشریت نموده گوشزد و تذکر دادند که از دیر زمانی با اجازه دولت ایران ما مشغول تحقیقات و حفریات مفیدی هستیم که از کلیه آن‌ها مجموعه‌های زیبایی تهیه و سعی ما در کشف این آثار است.»

ششمین جلسه کنگره

مهم‌ترین اتفاق روز ششم کنگره سخنان پروفسور اون‌والا است. موضوع سخنرانی او درباره کشف سکه‌هایی قدیمی است: «موضوع خطابه ایشان سکه‌های مکشوفه قدیمه راجع به دوره اسلامی و مسکوکات مکتشفه در دوره پهلوی و ارتباط این دو آثار قدیمه و استنباط هایی که از روی آثار مزبور راجع به تمدن دوره ساسانیان نموده‌اند، بود و ضمنا چندین قطعه عکس از شبکه‌های مزبور که به همراه داشتند، به نظر آقایان حضار رساندند و خطابه ایشان با تحسین و ابراز احساسات تقدیرآمیز ختم گردید.»

هفتمین جلسه کنگره

روزنامه کوشش مشروح اتفاقات هفتمین جلسه را نیز در همان روز برگزاری منتشر می‌کند. در این گزارش آمده است: «ساعت ۹ صبح روز دوشنبه ۱۶ مهر جلسه هفتم و آخرین جلسه کنگره فردوسی به ریاست آقای حاجی محتشم السلطنه اسفندیاری تشکیل و تلگراف تبریک واصله از مؤسسات شوروی قرائت و آقای پروفسور هانری ماسه فرانسوی خطابه باروحی راجع به حماسه شاهنامه و سجایای شخصی فردوسی ایراد نمودند که مورد تحسین واقع و آنگاه آقای مینورسکی پروفسور روسی مبادرت به نطق نموده و اظهار داشتند که برای کتابی که به افتخار فردوسی تدوین می‌شود، مقاله با عنوان تأثیر شاهنامه در داستان‌های حماسی نوشته‌ام. روح مقاله مزبور را که تشریح نمودند این بود که بخش‌هایی از حماسه از طرف ادبای روسی مثل پوشکین اقتباس شده است. آقای مینورسکی اشاره به نفوذ شاهنامه در ادبیات چرکس و گرجی و سایر ملل قلمرو شوروی نموده و بالاخره با خواندن این شعر می‌خواستند وانمود کنند که فردوسی در لباس ادبی روسیه هم شناخته می‌شود.

دیده خواهم که باشد شه‌شناس
تا شناسد شاه را در هر لباس

نطق آقای مینورسکی که تمام شد بر حسب اشاره آقای رئیس که از ناطقین ایرانی تقاضا کردند تا آقایان وقت خود را به میهمانان دانش‌پژوه واگذار نمایند.» در این جلسه خاتمه سخنرانی‌های کنگره اعلام شد و پس از گرفتن عکس جمعی مراسم رسمی کنگره به پایان رسید.

افتتاح مقبره فردوسی در مشهد

مهمانان کنگره در روز ۱۹ مهر عازم مشهد می‌شوند و قرار است که فردای آن روز با حضور رضاخان بنای جدید مقبره فردوسی افتتاح شود. روزنامه اطلاعات در تاریخ ۲۱ مهر گزارشی از این مراسم منتشر می‌کند: «شهر طوس دیروز زیارتگاه گروهی از فضلاء و ادبای شرق و غرب بود که تا کنون نام ایران را در تواریخ ملل متمدنهٔ قدیم جستجو می‌نمودند و از امروز تتبع و مطالعات خود را در حیات جدید این مملکت باستانی ضمیمه تتبعات و تحقیقات پیشین خود نموده و دیباچه و سرآغاز مطالعات تازه خویش را با ذکر نام شاهنشاه مقتدر پهلوی آرایش خواهند داد.»

در ادامه هم چنین درج شده است: «دیروز گروهی از فضلاء دانش‌پژوهان محققین و ادبی نامی سخن‌سنجان و هنرمندان شعراء و دانشوران و خلاصه دوستداران حکمت و ادب از شرق و غرب در شهر طوس گرد آمده بودند تا آرامگاه شاعر بزرگ ملی ایران یکه‌تاز عرضه حماسه‌سرایی و سخنوری را که نبوغ ادبی و شخصیت معنوی اردنیائی را مجذوب شاهکار و اثر لایزال وجود خود نموده است، زیارت کنند. شبهه ندارد که یک چنین روز تاریخی را نه شهر طوس و نه ایران به خود ندیده بود. روان افسرده فردوسی نشاط و خرمی تازه یافته برفراز سر زائرین خود طواف می‌کرد، مقدم یکایک آن‌ها را تهنیت می‌گفت به مهمانان گرامی ایران خوش‌آمد گفته مسافرین ارجمند موطن خود را سلام می‌داد. با افتتاح مقبره فردوسی این مراسم رسما در مشهد به پایان رسید.